

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון קפ"ט

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עטרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות שמיטת כספים ופרוזבול

נושאי השיעור:

ביאור מצות שמיטת כספים. זמן שמיטת החוב. השבת החוב ברצון הלוה. הימנעות מהלוואה בשנת השמיטה. ביאור ענין הפרוזבול. קבלת החוב מהלוה בזמן שלא עשה פרוזבול. ידיעת הלוה, וכתובת פרטי ההלוואות בשטר.

חוב בהקפה. מינוס בבנק. פרוזבול לאשה. שמיטת כספים בכסף הנמצא בבנק. חיוב צ"ק בשמיטת כספים. שליחות בפרוזבול, ועשייתו עבור אנשים אחרים. צ"קים שמועד הפרעון לאחר ראש השנה. שכר שכיר. נזכר שלא עשה פרוזבול בערב ראש השנה. גבה חובו באיסור בעבר. מספר העדים בפרוזבול.

זמן שמיטת החוב

ב. כתב מרן בשלחן ערוך (חו"מ סימן ס"ז סעיף ל'): אין שביעית משמטת אלא בסופה. לפיכך, המלוה את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה בבית דין. וכשתשקע החמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית – אבד החוב. והטעם, כי בפסוק כתוב "מקץ" שבע שנים, דהיינו, שמצוה זו נוהגת בסוף שנת השמיטה. ולכן כל אדם שלקח הלוואה בשנת השמיטה או לפניו, והיה צריך להחזיר את החוב לפני סוף שנת השמיטה, אפשר לגבות ממנו את החוב בכל שנת השמיטה, ורק אם חלפה כל שנת השמיטה והוא עדיין לא החזיר את החוב ביום כ"ט אלול, בשעה ששקעה החמה בליל ראש השנה של השנה שמינית – החוב נמחק.

ביאור הפסוק

הפירוש הפשוט של המילה "מקץ" הוא "קצה", ואם כן יש לשאול מנין שהקצה שהתורה מדברת עליו הוא הקצה האחרון, אולי הוא

ביאור מצות שמיטת כספים

א. נצטוונו בתורה: מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו. לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה'. את הנכרי תגוש, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (דברים טו א – ג). בפסוקים אלו נצטוונו על שמיטת כספים. זו מצוה מיוחדת הבאה אחת לשבע שנים. בשנת השמיטה, יש מצות שמיטת קרקעות, אבל זו מצוה ששייכת בעיקר לחלקאים, ונוגעת רק מעט לציבור הרחב בהלכות קדושת פירות שביעית, כגון פירות אוצר בית דין. לעומתה, מצות שמיטת כספים נוגעת כמעט לכל יהודי ויהודי. ביאור המצוה הוא בשעה שמסתיימת שנת השמיטה, כל החובות שחייבים לאדם – נמחקים. המצוה נוהגת בין באדם שחייבים לו כסף, מאכלים או כל דבר אחר, על הכל חל הפטור של התורה מהחזרת ההלוואה.

הקצה הראשון, דהיינו מיד כאשר נכנסה שנת השביעית, חובה על האדם לשמוט את הכספים. (וכן פירש רבי אברהם אבן עזרא בפירושו על הפסוק, וכמו שמצינו בספר ירמיה (פרק ל"ד), מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי, ושם היינו בתחלת השנה השביעית).

אבל הספרי (דברים פרשת ראה פסקא קכב) הוכיח שכוונת התורה במילת "מקץ היא סוף, כי בפרשת וילך נכתבה מצות הקהל, בזה הלשון: "מקץ" שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. בבוא כל ישראל ליראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר, תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך, למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. (דברים לא י-יב). הפסוק מדבר על חג הסוכות שלאחר שנת השמיטה, והתורה קוראת לזה "מקץ", וכמו ששם כוונת התורה על סוף שבע שנים, כך גם לגבי שמיטת כספים, כוונת התורה היא על סוף השנה השביעית.

ועדיין יש לשאול, שמא גם לגבי מצות הקהל מדובר על תחילת שנת השמיטה. (ואכן כך ביאר רבי אברהם אבן עזרא בפירושו שם, שבשתייהן, גם במצות הקהל וגם במצות שמיטת כספים, הציווי הוא על תחילת שנת השמיטה).

הרמב"ן כתב על דברי האבן עזרא שנעלמו ממנו דברי הגמרא במסכת ערכין (כח:): שאומרת שמיטת כספים היא בסוף השנה. משמע מדברי הרמב"ן שבאמת אין הוכחה מהתורה נגד דברי האבן עזרא, אלא שבגמרא במסכת ערכין מבואר אחרת. ומכל מקום, עדיין קשה כיצד הספרי דורש את זה ממצות הקהל, והרי שם אין שום ראיה שמדובר על סוף השנה.

מורי ורבי הגאון רבי משה הלוי זצ"ל בקונטרס משה ידבר (נדפס בסוף ספר קדושת שביעית, פי"ג אות ד), הביא את דברי הגאון רבי דוד פארדו (בספרו ספרי דבי רב על הספרי פסקא קיא), שביאר בטוב טעם:

בפסוקי פרשת הקהל יש שלוש מילים שאינן מובנות. משה אומר לעם ישראל "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות". הפסוק היה צריך לומר מקץ שבע שנים בחג הסוכות, או שיאמר מקץ שבע שנים של שנת השמיטה בחג הסוכות, אבל המילים "במועד שנת השמיטה" אינן מובנות.

חג הסוכות נקרא בתורה "חג האסיף" (שמות כג ז). דהיינו, החג שבו אוספים את התבואה למחסנים.

את התבואה קוצרים בתחלת הקיץ, אבל לא מכניסים אותם מיד למחסנים, משום שאי אפשר עדיין לטחון חטים כל זמן שהן רכות. לכן שוטחים את החטים בשדה כדי לייבשן, ובסוף הקיץ, בתקופת חג הסוכות, התבואה התייבשה ומכניסים אותה לאסם והמחסנים. ואדרבה, אם אדם ישתהה ולא יכניס את התבואה, ירד עליה גשם בחורף ותתקלקל.

כאשר אדם רואה את המחסנים שלו מלאים כל טוב, הלב שלו מתמלא שמחה, ולכן התורה אמרה על חג הסוכות "ושמחת בחגך, אתה ובנך ובתך" וגו', כי זו תקופה שיש הרבה שמחה לאדם, היבול שלו כבר מוכן לאחר כל ההשקעה שלו בו.

על פי זה מבאר רבי דוד פארדו, שכוונת התורה במילים "במועד שנת השמיטה בחג הסוכות" היא שתרגיש בחג הסוכות הזה שהשנה היא שנת השמיטה. וכעת נתבונן: אם מדובר על חג הסוכות של תחילת שנת השמיטה, הרי אף אחד לא מרגיש את שנת השמיטה, המחסנים מלאים בתבואה של השנה השישית.

רק כאשר עברה שנת השמיטה והגיע חג הסוכות של השנה השמינית, אז אדם מרגיש שהיתה שנת שמיטה. אדם מסתכל ורואה את כל המחסנים שלו ריקים, כי אסור לאסוף את התבואה בשנת השמיטה, ואז הוא מרגיש שזה חג הסוכות של שנת השמיטה. וזה ביאור הפסוק "הקהל את העם וגו' במועד שנת השמיטה בחג הסוכות" - בחג הסוכות בשנה השמינית שניכר בו שעברה השמיטה.

ובזה מבוארת כוונת הספרי, שכיון שבפרשת הקהל מוכח שכוונת התורה במילה "מקץ" היא סוף השמיטה, גם מילת "מקץ" שנאמרה לגבי שמיטת כספים, מדובר על סוף שנת השמיטה. (וע"ע בשו"ת בית נאמן ח"א חחו"מ סימן ב' בביאור דין זה).

הלכה למעשה, כל ההלוואות שהאדם לווה ופרע בשנת השמיטה, אין עליהם דין שמיטת כספים. רק חוב שאדם היה צריך לשלמו לפני סוף שנת השמיטה ולא שילם, והגיע ראש השנה של שנה שמינית, חובו נמחק ואינו יכול לגבות מהלוה את הכסף.

החזרת החוב ברצון הלוה

ג. שאלה: אם הלוה ביקש מעצמו לשלם את החוב, האם יכול המלוה לקבל את התשלום?

תשובה: המלוה אינו יכול לקבל. (ש"ע סעיף לו. וראה להלן תשובה ו' כיצד מותר לקבל את החוב).

התורה אומרת "תשמט ידך", ומשמע שאפילו אם המלוה לא ביקש אלא הלוה בא מעצמו וביקש להחזיר, יש מצוה לומר לו "משמט אני". זו מצות עשה.

הימנעות מהלוואה בשנת השמיטה

ד. שאלה: אדם שיש לו תכניות חיסכון בבנק, האם הבנק לא חייב להחזיר את הכסף אחר שנת השמיטה? אם כן אין אדם שירצה להלוות כסף לחברו או להפקיד כסף בבנק.

תשובה: גם הכסף שבתכניות חיסכון בבנק בפק"מ יומי וכדומה, נשמט, ואין הבנק חייב להחזיר את הכסף.

דברים חמורים נאמרו בתורה על אדם שאינו רוצה להלוות כדי שלא יצטרך לשמט את החוב, עד שהתורה אומרת עליו "בליעל", שהוא תואר שניתן לעובדי עבודה זרה.

וכך כתוב בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר, קרבה שנת השבע שנת השמיטה, ורעה עינך באחריך האביון ולא תתן לו, וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך. כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחריך לענייך ולאביונך בארצך". (דברים טו ט-יא).

הלל הזקן ראה שאנשים נמנעים להלוות מחמת החשש שיפסידו את כספם, ולא רצה שיעברו על מה שכתוב בתורה שאסור לעשות כן, ולכן תיקן "פרוזבול".

ביאור ענין הפרוזבול

ה. נבאר מהו פרוזבול:

שמיטת כספים היא על היחיד, כי בפסוקי שמיטת כספים נאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו..., ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (דברים טו ב-ג). משמע מלשון הפסוק שהאיסור הוא דוקא על היחיד. (ספרי שם).

לכן אמרו רבותינו במשנה במסכת שביעית (פ"י מ"ב) שאדם שמסר את כל שטרותיו לבית דין מכל מיני סיבות, כגון שנסע לחו"ל ואינו יכול לגבות את חובותיו, לא חלה עליו חובת שמיטת הכספים, והטעם, מפני שלא הוא התובע את החוב אלא בית הדין, שהרי השטרות נמצאים בידיהם והם תובעים את החובות מהלווים, ולכן זה לא משמט, וכמו שהקדמנו שמלשון הפסוק משמע ששמיטת הכספים היא דוקא על היחיד.

וכך נפסק להלכה, שהמוסר שטרותיו לבית הדין אין החוב נשמט. ורבים מהראשונים סוברים שגם מן התורה אין זה משמט. (עי' תוספות מכות ג' ע"ב, ר"ן גיטין לו, ועוד).

אך הרי אין אפשרות לבית הדין בכל הארץ לטפל בשטרות החוב של כל המלווים. ועוד, שלא כל אדם רוצה שידעו כמה אנשים חייבים לו כסף.

ולכן בא הלל הזקן ותיקן את ה"פרוזבול". (שביעית פ"י מ"ג, גיטין לו:). כיון ששמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן, (שהרי מן התורה אין שמיטת כספים נוהגת אלא בזמן שהיה יובל נוהג, והיובל נוהג רק בזמן שרוב ישראל נמצאים בארץ ישראל), לכן תיקן "פרוזבול", שאמנם נראה הערמה גמורה, אבל בדרבנן אפשר להקל.

הלל תיקן שכל אדם יבוא לבית דין ויאמר לדיינים שהוא מוסר את כל החובות שחייבים לו לבית הדין, והוא גם יגבה את החובות בשם הדיינים. כלומר, הוא מוסר את החובות לבית דין, והוא עצמו שלוח בית הדין ויגבה בעצמו את הכספים.

אבל לכאורה זו הערמה גדולה מאד, שהרי הוא לא הביא את השטרות לבית דין, ועוד שהוא הולך להיות גבאי בית הדין בשם בית הדין, לכאורה זה חוכא ואיטלולא.

אף על פי כן הלל קבע שכיון שהעיקרון הוא נכון, שברגע שנמסרו החובות לבית דין לא חלה עליהם חובת השמיטה, אמנם זה נראה הערמה, אבל מכל מקום, כיון שמצות שמיטת כספים בזמננו אינה אלא מדרבנן, מותר לעשות כן, וזה נקרא "פרוזבול".

ולכן פרוזבול למעשה הוא שאדם הולך לבית הדין ואומר שכל חובותיו מסורים להם, והוא יהיה השליח שלהם לגבותם בכל עת שירצה, וכך יכול לגבות מהלווים.

לאחר שהדיינים שומעים את דבריו, הם כותבים שטר, שבא פלוני בפניהם ואמר להם כך וכך, וחותמים את שמם.

וגדולה מזו, מבואר בשלחן ערוך (סעיף כא) שאין חיוב לבוא לפני בית דין ממש, אלא יכול לבוא לפני עדים, ומעידים העדים שבא פלוני בפנינו ואמר לנו שנהיה עדים שמסר את חובותיו לדיינים פלוני ואלמוני, וחותמים העדים למטה.

ואכן כך נוהגים, בימים הסמוכים לראש השנה, או בערב ראש השנה (רצוי תיכף אחר הסליחות כדי שלא ישכח), לוקחים שטר פרוזבול, ומבקשים מאנשים שיהיו עדים שמוסר את כל חובותיו לפני הדיינים, וכך החובות לא נמחקים אלא החובה נשארת על הלוה לשלם הכל.

קבלת החוב מהלוה בזמן שלא עשה פרוזבול

ו. **שאלה:** אדם שהלוה לחברו כסף ולא כתב המלוה פרוזבול, האם יש למלוה דרך כל שהיא לקבל את כספו בחזרה?

תשובה: כתב מרן בשלחן ערוך (חו"מ סימן סז סל"ו): המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, יאמר לו המלוה: משמט אני וכבר נפטרת ממני. אמר לו: אף על פי כן רצוני שתקבל, יקבל ממנו. ואל יאמר לו: בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו: שלי הם, במתנה אני נותן לך. החזיר לו חובו ולא אמר לו משמט אני, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו: שלי הם ובמתנה נתתי לך. ואם לא אמר, לא יקבל ממנו, אלא יטול מעותיו וילך לו.

ולכן אם לא עשה פרוזבול, על המלוה לומר שהוא מוותר על החוב כי עברה עליו שמיטה, ורק אם רוצה לתת לו אותו במתנה, רשאי. או שיאמר למישהו אחר שיסביר ללוה, אבל עליו לומר לו בפירוש שהוא לא חייב לו אלא נותן לו במתנה.

בגמרא במסכת גיטין (לז'): מובא מעשה עם אבא בר מניומי שהיה חייב כסף לרבה, ורבה לא כתב פרוזבול. לאחר השמיטה הגיע להשיב את הכסף, ואמר לו רבה "משמט אני", שמע זאת אבא בר מניומי והלך.

רבה היה עני, וכאב לו שלא החזיר לו את הכסף אפילו שאינו חייב. ראה אותו אביו עצוב ושאל אותו מה קרה, ורבה סיפר לו המעשה.

הלך אביו לאבא בר מניומי ושאל אותו מדוע הוא לא החזיר את הכסף לרבה, וענה לו אבא בר מניומי שרבה אמר "משמט אני". שאל אותו אביו, האם אמרת "אף על פי כן"? אמר לו שלא ענה כך, ואמר לו אביו שהיה צריך לומר כן כמו שכתוב בברייתא, ובאמת הלך אבא בר מניומי והשיב את הכסף לרבה. ואז אמר רבה על אבא בר מניומי: "לא היה בהתחלה דעת בצורבא רבנן הזה".

מבואר שרבה כעס כיצד אבא בר מניומי לא חשב בתחילה לומר כן, ומכאן אנחנו למדים שהאדם לא יציל את שמיטת הכספים כדי להימנע מלהחזיר. אמנם התורה עשתה את זה כדי להקל על העניים, וזה עיקר הדין והמצוה של המלוה. אבל הלוה שיש לו את האפשרות יחזיר את הכסף, ולא יהיה כפוי טובה, ויאמר למלוה שהוא נותן לו את הכסף במתנה.

ואמרו חכמים במשנה (שביעית פ"י מ"ט), כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, רוח חכמים נוחה הימנו. (וכ"כ הרמב"ם פ"ט הלכה כח).

ידיעת הלוה, וכתובת פרטי ההלוואות בשטר

ז. **שאלה:** האם צריך ליידע את הלוה שהמלוה עושה פרוזבול? והאם צריך לכתוב בפרוזבול את שמות הלוים וסכומי ההלוואה? והאם צריך לכתוב שטר פרוזבול על כל הלוואה או ששטר אחד תקף לכל ההלוואות?

תשובה: כתב מרן בשלחן ערוך (סעיף כו): חמשה בני אדם שלוו מאדם אחד, די לו לכתוב פרוזבול אחד על כולם.

ואכן בדרך כלל אדם לא זוכר את כל ההלוואות שאנשים חייבים לו, זה חייב לו עשרה שקלים וההוא עשרים ש"ח וכדומה, ובאמת אין צורך לכתוב שטר על כל אחד ואחד ואפילו לא להזכיר את השמות בשטר, ודי בזה שיכתוב שמוסר את כל חובותיו לבית הדין.

בודאי שאין הלוים צריכים לדעת שהמלוה כתב פרוזבול, זה לא דבר שהמלוה מחוייב אליהם. אלא מצוה שהמלוה מחוייב בה.

ויתירה מכך, כתב הרמ"א (סעיף כ') שאין חילוק בין אם המלוה בעיר הדיינים או בעיר אחרת, כי יכול לומר אפילו שלא בפניהם: אני מוסר שטרותי לבית דין פלוני שבעיר פלונית.

והיינו שאף הדיינים אין צריכים לדעת שהמלוה מסר להם את חובותיו, אלא די בכך שיבוא לפני עדים ויאמר להם שיהיו עדים שמוסר את כל שטרותיו לפלוני ופלוני הדיינים.

חוב בהקפה

ח. **שאלה:** בעל חנות שאנשים חייבים לו כסף ולא עשה פרוזבול, האם יכול לגבות את חובו?

תשובה: נאמר בתורה: שמוט כל בעל משה ידו (דברים טו א), דהיינו אדם שהלוה הלוואה לחברו. ולכן דוקא הלוואה משמטת, אבל חוב אחר שאינו הלוואה – אינו משמט.

וכך כתב מרן בשלחן ערוך (סעיף יד): הקפת חנות אינה משמטת, ואם זקפה עליו במלוה, משמטת.

ולכן הלכה למעשה, שאדם שיש לו כרטיס במכולת, או שקנה חפץ מחבר ועדיין לא שילם לו – עליו לשלם את הכסף גם אם עברה על החוב שנת השמיטה.

יש אופנים שבהם אכן החוב נשמט ונמחק. מרן כתב שאם זקפה עליו במלוה משמטת, וכתב הרמ"א שהכוונה בזה היא שאם קבע לו זמן לפורעו והקונה התחייב לו שישלם עד יום פלוני, באופן זה החוב יצא מכלל מכירה ונכנס לכלל הלוואה שמשמטת. כלומר, כל זמן שהחוב נשאר בגדר תשלום שעדיין לא שולם, עדיין זה

בכלל מכירה, אבל אם המוכר תבע את החוב שנוצר בעקבות המכירה, זו כבר הלואה ומשמטת.

ומצווי שהמוכר פונה בדרישה ללקוחות שישלמו את החוב שהצטבר, או שקיבל שיק, והוא נקרא "זקפן עליו במלוה", והחוב נשמט.

והוסיף הרמ"א: ויש אומרים דמיקרי זקיפה מיד שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד, כלומר, אם עשה המוכר סיכום של החובות, הדבר נחשב להלוואה וחל עליו דין שמיטת כספים.

ברבים מחנויות המכולת היום הקופות ממוחשבות, לא כמו בעבר שהיו כרטיסי נייר. במצב הזה אין סיכום של החובות שהמוכר עושה אחר תקופה, אלא החוב מסוכם בצורה אוטומטית יחד עם החובות הקודמים בכל קניה, ולכאורה זה נחשב שכתב כל החשבון יחד, ולפי דברי ה"ש אומרים ברמ"א זה נקרא זקיפה.

אבל יש לצדד להקל, מפני שהסיכום הזה נעשה לנוחות של הקונה בלבד. זה לא כמו בעבר שאדם היה עושה מעשה לסכם את החוב, וכיון שזה נעשה בצורה אוטומטית אין זה נחשב לזקיפת חוב אלא כהמשך לקניות הקודמות ויתכן שגם אם לא עשה פרוזבול יוכל לגבות את החובות.

הדין הזה שייך גם בזמן שבעל המכולת עושה פרוזבול, שהרי הרבה אנשים עושים את הפרוזבול בערב ראש השנה מיד לאחר הסליחות, או תפלת שחרית, על מנת שלא ישכחו¹. אבל בעל המכולת, פותח את החנות גם לאחר שעשה פרוזבול, ואנשים באים לקנות, ואם יקנו אצלו בהקפה ונחשיב את הסיכום הממוחשב כזקיפת חוב, החוב הזה לא יהיה מוגן על ידי הפרוזבול, שכן הוא תופס רק את החובות שהצטברו קודם כתיבתו, ולכן בעל המכולת יכול להיות בבעיה. אבל כפי שאמרנו, לכאורה אין בזה בעיה של זקיפת חוב, כי בעל המכולת לא יושב לסכם את החובות אלא הדבר נעשה בצורה אוטומטית וזה לא בכלל זקיפת חוב.

ומכל מקום בעל המכולת, וכן כל בעל חנות שפותח חנותו בערב ראש השנה, צריך להזהר שלא להזכיר ללקוחות את החוב שלהם לאחר שעשה פרוזבול עד לאחר ראש השנה, כי אם יזכיר את החוב וידרוש את התשלום, הדבר נחשב כזקיפת חוב ואותו החוב יישמט ויימחק בליל ראש השנה.

¹ ומי שימתין עד הרגע האחרון יתכן שלא ימצא עדים לפרוזבול, וגם יתכן מאד שישכח. ולכן מיד בבוקר יום ערב ראש השנה, ואפילו בלילה שקודם לכן כולם עושים את הפרוזבול.

וכן אם קיבל שיקים שהגיע זמן פירעונם, צריך לכתוב פרוזבול פעם נוספת בערב ראש השנה אחר שסגר החנות.

ומכל מקום אם לא יכתוב פרוזבול מוקדם, יש חשש שישכח לגמרי ויפסיד הכל, לכן העצה היא שיכתוב פרוזבול פעמיים, פרוזבול אחד מוקדם יותר, ואחר שיסגור חנותו בערב החג יכתוב פעם נוספת.

מינוס בבנק

ט. שאלה: אדם הנמצא במינוס בבנק, וחייב כסף לבנק, האם צריך לעשות פרוזבול? ואם לא עשה פרוזבול, האם מותר לו לשלם את החוב לבנק?

תשובה: הלואה אינו צריך לעשות פרוזבול, המלוה צריך לעשות פרוזבול. אדם שנמצא במינוס הוא למעשה לוה, הוא חייב כסף לבנק. מי שעליהם לעשות פרוזבול אלו הבנקים, הם המלווים. ובאמת הבנקים כולם מקפידים על עשיית הפרוזבול, כדי שיוכלו לגבות את החובות מהאנשים.

ולכן גם מי שלא עשה פרוזבול, חייב לשלם לבנק את כל החוב שלו.

באופן כללי יש לדעת שנחלקו הפוסקים האם מותר להכנס למינוס בבנק, ובפרט שלא כל הבנקים כיום הם בנקים ציבוריים.

כידוע בעבר כל הבנקים היו בבעלות פרטית, ובזמן שהיתה מפולת, המדינה קנתה אותם ולאחר מכן שוב מכרה אותם לגופים פרטיים. אמנם זה בע"מ, זה חברה, אבל עדיין הם שייכים לאנשים פרטיים ונחלקו הפוסקים אם יש בזה חשש של ריבית דאורייתא. גם אם זה היה חשש של ריבית דרבנן אין פשוט להקל (עי' מלוה ה' ח"ב פ"ג סי"א), ולכן הטוב ביותר להזהר שלא להכנס למינוס בבנק.

פרוזבול לאשה

י. שאלה: האם אשה צריכה לעשות פרוזבול לעצמה או שדי שבעלה עושה פרוזבול?

תשובה: בדרך כלל אין האשה צריכה לעשות פרוזבול, שהרי כל מה שקנתה אשה קנה בעלה (גיטין עז ע"א), והפרוזבול שבעלה עושה מועיל גם להלוואות שהיא הלוותה.

אולם יש נשים שיש להן חשבון בנק וחסכוניות בבנק נפרד, והבעל לא יכול לגעת בכסף שם, ובאופן זה אכן **האשה צריכה לכתוב פרוזבול לעצמה**, שהרי אצלה אנו רואים שבעלה לא קונה כל מה שיש לה. וגם האשה מחוייבת בשמיטת כספים. (עי' כתובות נה.

כתובת אשה שפגמה וזקפה משמטת בשביעית. וע"ע בספר החינוך מצוה תעז). ואם לא כתבה פרוזבול כל החובות נשמיטם. אין האשה חייבת ללכת בעצמה לבית הכנסת לשלושה אנשים שיכתבו וכו', אלא יכולה למנות את בעלה לשליח עבורה (ע"י ש"ע חו"מ סי' קפ"ח ס"ב ובסמ"ע סק"ג). והבעל יבוא לפני העדים ויבקש לעשות פרוזבול בשבילו ובשביל אשתו. אין צורך לומר להם שלאשתו יש חשבון וחשכונות בבנק נפרד, אלא כאשר הוא מזכיר את שמו ואת שם אשתו וקורא את נוסח הפרוזבול. ולאחר מכן העדים יכתבו בפרוזבול את שמותיהם.

שמיטת כספים בכסף הנמצא בבנק

י"א. שאלה: אדם שהפקיד את כספו בבנק ולא כתב פרוזבול, האם מותר לו למשוך את כספו?

תשובה: יש חילוק בין תכניות חיסכון לבין חשבון עובר ושב.

כסף שנמצא בחשבון הבנק עובר ושב, אינו נשמט. והטעם, כי כל דין שמיטת כספים הוא רק על כסף שנתן לחברו בהלוואה, וכמו שכתוב "שמוט כל בעל משה ידו" – שנתן בהלוואה. אבל אדם שהפקיד אצל חברו כסף, אינו נשמט ורשאי לדרוש את כספו לאחר השמיטה. (ש"ע סעיף ט). הסכומים שאדם מפקיד בבנק הם פקדון. הפקדה פירושה שמירה, הבנק שומר את הכסף. אמנם הבנק משתמש בכסף, אך האדם אינו נותן את הכסף לבנק כהלואה אלא רק כדי שישמור לך על הכסף. זו גם הסיבה שהוא לוקח על כך עמלות. (שו"ת בית נאמן ח"ב חחו"מ סימן ד. וע"י בתשובות והנהגות ח"ג סי' תמז, ובספר שמטת כספים ופרוזבול עמוד קמו).

ושונה הדין בתכניות חיסכון. יש תוכניות חיסכון שבעל התכנית יכול למשוך אותה בערב ראש השנה, כמו פיקדון יומי וכו"ב שאדם יכול למשוך מתי שרוצה. בתכניות הללו, אם לא עשה פרוזבול אסור לקחת את הכסף הזה מהבנק.

אבל פקדונות סגורים, אמנם האדם יכול לדרוש שישברו את התכנית ולקחת את הכסף, אבל כיון שלא הגיש בקשה שלושים יום קודם, אין לו אפשרות לדרוש את הכסף מהבנק בערב ראש השנה. והכלל הוא שכסף שאין האדם יכול לדרוש מחבירו קודם ראש השנה, החוב אינו נמחק ומותר לדרוש אותו לאחר ראש השנה. (שם). וע"ע בשו"ת בית נאמן ח"א סימן ד').

לסיכום: לגבי חשבון עובר ושב – גם אם אדם לא כתב פרוזבול, או שכתב פרוזבול והפקיד כסף בבנק לאחר עשיית הפרוזבול, אין

צורך לכתוב פרוזבול ולכן אין שום חשש למשוך את הכסף לאחר השמיטה.

לגבי תכניות חיסכון – בפיקדון יומי וכדומה, שיכול לקבל את כספו קודם ראש השנה, צריך לכתוב פרוזבול. אולם תכניות חיסכון שאינו יכול לקבל את כספו קודם ראש השנה, אין צורך לכתוב פרוזבול.

חיוב צ"ק בשמיטת כספים

י"ב. שאלה: אדם שקיבל צ"ק ולא הפקידו בבנק קודם ראש השנה, האם מותר לגבות את הצ"ק לאחר ראש השנה?

תשובה: נחלקו פוסקי הדור האחרון האם צ"ק נחשב כהלואה, והשביעית משמטת, או שהצ"ק נחשב ככסף מזומן ואינו נשמט. בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רצא אות ה') כתב דאינו משמט, כי הצ"ק העומד ליפרע נחשב כהכסף בידו, או ע"י שיפרע בעצמו, או ע"י שיכל למכרו או לתתו לאחר בשוה כסף, ונקרא שפיר של אחיך בידך. (וע"ע בשו"ת ישיב יצחק ח"ג סי' מב בשם הגרש"ז אורבך. וע"י בשו"ת מנחת שלמה ח"ג סי' קלד אות יט).

אבל מרן הגר"ע יוסף (חזו"ע פרוזבול עמ' יא) כתב שכיון שהיה לך אפשרות לגבות אותו לפני ראש השנה ולא גבית אותו, החוב אבד ואסור לך לגבות את הצ"ק הזה. וכן דעת הגר"י ש' אלישיב זצ"ל, ועוד פוסקים.

כתב מרן בשולחן ערוך (סעיף ב') שביעית משמטת את המלוה, ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים. והרי שטר שיש בו אחריות נכסים גם כן יכול למכרו לאחרים ושווה כסף, ואף על פי כן נחשב כהלואה ונשמט בשביעית, משום שהעומד לגבות אין דינו כגבוי. ולכן אסור לגבות שטר חוב לאחר שנת השמיטה, והוא הדין בצ"ק. כך הוכיח בחזון עובדיה שם. (וע"ע בשו"ת אגרות משה ח"ב חחו"מ סי' טו).

והיינו דוקא על צ"קים שמועד פרעונם חל קודם ראש השנה, אבל אם חל מועד פרעונם לאחר ראש השנה – ניתן לגבות אף ללא פרוזבול. (וראה לעיל סוף אות ח', גבי בעלי חנויות הפותחים חנותם בערב ראש השנה, שייזוהרו לכתוב פרוזבול אחר שסוגרים החנות).

שליחות בפרוזבול, ועשייתו עבור אנשים אחרים

י"ג. שאלה: האם אפשר לעשות פרוזבול עבור מי שלא ביקש ולא מינהו שליח, כגון קרובי משפחה שאינם שומרים תורה ומצוות?

תשובה: אפשר לעשות פרוזבול על ידי שליח. ויאמר בפני העדים אני שליח של פלוני למסור את חובותיו לבית דין.

כן כתב הרב בתי כהונה שאפשר לעשות שליח כדי לעשות פרוזבול. וכן הסכמת הפוסקים, וכן העלו מרן הגר"ע יוסף ומורי ורבי הגאון הרב משה הלוי ושאר הפוסקים בדור האחרון.

ואף אם לא שלחו אותו אלא הוא רוצה לעשות מעצמו עבור חברו או קרובו, כתבו בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ריח) ומרן הגר"ע יוסף (חזו"ע פרוזבול עמ' עה) שרשאי לכתוב עבורו פרוזבול מפני שזכין לאדם שלא בפניו. וכיון שכל אדם לא רוצה לעשות עבירות, ואף אם הוא חילוני אבל אינו מזלזל במצוות ואם יאמר לו שעושה עבורו דבר שגם יהיה כשר ולא ידרוש ממנו כלום בודאי שלא אכפת לו, לכן ניתן לעשות לו פרוזבול.

אם אותו אדם הוא שונא ומתגדל לדת (אנטי דתי), אכן אי אפשר לכתוב פרוזבול כיון שאינו חפץ בכך.

אולם לרוב האנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, אינם שונאים ומתנגדים ליהדות, ולפיכך אפשר לכתוב עבורם פרוזבול אפילו שלא ביקשו.

מור"ה הגאון הרב משה הלוי בקונטרס משה ידבר (פי"ג אות לו) סובר להחמיר, מאחר שהוא "חב לאחריני" (דהיינו שאי אפשר לעשות טובה למישהו אם באותו מעשה אתה גורם נזק לשני). ולכן אי אפשר לעשות שליח, כי ברגע שאתה עוזר למלוה עם הפרוזבול אתה גורם נזק ללוה, שהרי עכשיו יהיה חייב לשלם.

במסכת שביעית (פ"י מ"ה) שנינו, אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין לו (ללוה), מזכהו בתוך שדהו כל שהו. וכתב הר"ן (על הרי"ף גיטין יט:) שהוא מטעם זכין לאדם שלא בפניו אע"פ שנמשך ממנו חוב.

וזה לשון הר"ן: ומסתברא דמאי דאמרינן מזכהו בשדהו כל שהוא, שאם היה שם וצווח לא מהני, שאין אדם זוכה בעל כרחו. ומיהו אם לא היה שם משמע דמהני. ומכאן נ"ל דמאי דקי"ל (יא:) זכין לאדם שלא בפניו, כל שהדבר בעצמו זכות אף על פי שנמשך ממנו חוב שהוא יתר על הזכות, זכה וקנה, דהא הכא כשמזכהו קרקע כל שהוא, מתחייב הוא בכך שאין שביעית משמטת חובו. ואפ"ה אמרינן דמהני. אלא שאפשר לדחות ולומר שאף זה מקולי פרוזבול. עכ"ל.

ומבואר שאפילו שלא נח ללוה הזיכוי הזה, שהרי על ידי זה הוא חייב לשלם את הכסף למלוה, מכל מקום יכול לעשות כן.

אבל אמר על זה הגאון הרב משה הלוי שאין הכרח ללמוד מכך להקל גם בעניננו, שחכמים יתירו לכתוב פרוזבול ללא ידיעתו, כי הר"ן שם סיים שזה קולא שהיקלו חכמים בפרוזבול, ואם חכמים לא היו עושים את הקולא הזה, הפרוזבול היה מאבד את ערכו, שהרי לא לכולם יש קרקע, ובפרט לעניים, שהחשש להלוות להם הוא יותר גדול משאר אנשים, והם יאמרו שאין להם קרקע, וכדי שלא תהיה טענה כזו ויתחמקו מלהלוות, תיקנו חכמים שיוכל לזכות מעט מהקרקע ללוה.

אבל בנידון שלנו יכול המלוה למנות שליח שיעשה עבורו פרוזבול, ואין הכרח שהיקלו חכמים גם בזה שמועיל לזכות אף על פי שחב ללוים.

ולכן הורה מור"ר זצ"ל שאדם שרוצה לעשות עבור חברו פרוזבול, היות וזה גורם נזק לאדם אחר, עליו להתקשר לכל אותם ידידים וקרובי משפחה ולומר להם שהוא הולך לעשות פרוזבול עבורם, ואם הם מוכנים יוכל לעשות להם פרוזבול.

וכן מי שיש לאשתו חשבון בנק נפרד, שנתבאר לעיל (אות י) שחייבת בשמיטת כספים ולכן הבעל יעשה עבורה פרוזבול, הבעל יודיע לאשתו מתחלה, על מנת שתמנה אותו לשליח עבורה.

צ'קים שמועד הפירעון לאחר ראש השנה

י"ד. שאלה: אדם שקיבל צ'קים ובחלקם מועד הפירעון הוא לאחר ראש השנה, האם השביעית משמטת?

תשובה: כתב מרן בשולחן ערוך (סעיף י): המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים (או פחות או יותר), אין שביעית הבאה בתוך הזמן משמטתו, דהשתא לא קרי ביה לא יגוש (דברים טו, ב).

התורה אומרת "לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה", משמע מהפסוק שמדובר באדם שהוא כבר יכול ליגוש אותו, ועל זה התורה אוסרת לגבות את החוב. אבל אדם שאינו יכול כלל לגבות את חובו כעת, מאחר שזמן הפירעון הוא לא הגיע, אין השמיטה משמטת.

ולכן אדם שקיבל צ'קים שתאריך הפירעון הוא רק לאחר שנת השמיטה, אין השביעית משמטת אותם.

יש מקומות בחו"ל, כגון כמה מדינות באירופה, שכאשר כתוב תאריך על הצ'ק, ניתן לגבות את הצ'ק גם לפני התאריך, והתאריך הוא רק כמו בקשה של הנותן לגבות בעוד זמן, אבל מבחינת החוק אפשר לגבות אותו כבר באותו יום.

וחשוב מאד שכל רב קהילה יאמר את הדברים הללו בבית הכנסת בערב ראש השנה, ובכך יעזור להרבה יהודים שלא תמיד נמצאים בבית הכנסת והפסידו את הפרוזבול.

אמנם לכאורה דעת הרמב"ם (פ"ט מהלכות שמטה הכ"ז) ומרן השולחן ערוך (סעיף סעיף כ) שצריך דוקא לכתוב את שטר הפרוזבול, ודוקא תלמידי חכמים רשאים לומר בפני העדים בעל פה (גם ללא כתיבה), אבל נראה שבדיעבד מרן יודה להקל כדברי הרמ"א (סעיף כ') שכל אדם יוכל לומר הפרוזבול בעל פה לפני בית דין. (וכ"פ בספר משה ידבר פי"ג אות ו', וחזו"ע עמ' פא והלאה).

גבה חובו באיסור בעבר

י"ז. שאלה: בעל תשובה שלא כתב פרוזבול בעבר, ויודע שגבה חובות מאנשים שהיו חייבים לו, האם צריך כעת להחזיר את הכסף שגבה?

תשובה: מרן הגר"ע יוסף צוק"ל העלה שאינו חייב להחזיר את הכסף שגבה.

הרב נסמך בעיקר על מעשים שהיו בכמה וכמה מקומות שנהגו שלא עושים פרוזבול ואף על פי כן אומרים ששמיטה אינה משמטת, ובצירוף סברות נוספות הסיק להקל.

ולכן אין בעל תשובה צריך להחזיר את הכסף שגבה כאשר עוד לא שמר תורה ומצוות, ומכאן והלאה חושבנא טבא ייזהר לעשות פרוזבול.

מספר העדים בפרוזבול

י"ח. שאלה: כמה עדים צריך שיהיו בשטר הפרוזבול?

תשובה: רבים נוהגים לעשות אותו בפני שני עדים, וכמו בכל שטר.

אבל מרן השולחן ערוך (סעיף כא) כתב, הולך המלוה אצל שלשה עדים, ויש אומרים אפילו לשנים. ומבואר שכתב בסתם שצריך שלושה עדים.

ולכן מרן ראש הישיבה שליט"א העיר בשו"ת בית נאמן (ח"א חור"מ ס"ס ה') שלכתחלה יש להביא שלושה עדים.

ולכן במקומות הללו צריך לכתוב פרוזבול על כל צ'יק, מחמת שרשאי לפדות את הצ'יק קודם ראש השנה. ואם לא עשה פרוזבול אסור לו לגבות את החוב בשנה השמינית.

שכר שכיר

ט"ו. שאלה: שכיר שעדיין לא קיבל את המשכורת והגיעה השנה השמינית, האם בעל הבית חייב לשלם לו?

תשובה: חייב לשלם את שכרו.

ודבר זה מצוי גם אצל נערים שעובדים בערב ראש השנה בעבודות מזדמנות שונות, וכאשר הגיע זמן התשלום אמרו להם שהאחראי על המשמרת לא נמצא ושיבואו לאחר החג, וכן כיוצא באלו שהתשלום אמור להגיע לידי השכיר בו ביום ולבסוף התעכב מחמת איזו סיבה.

כתב מרן בשולחן ערוך (סעיף טו) ששכר שכיר אינו משמט (וכמו הקפת חנות שאינו משמט). ואפילו אם תבע שכרו. (עי' חזו"ע עמ' לו בשם התומים).

אלא אם כן זקף אותו עליו בהלואה, שבזה אכן נשמט החוב וצריך לכתוב פרוזבול.

(ואם שילם לשכיר חלק משכרו, ונשאר חייב מקצת החוב, עי' ש"ע סעיף יז).

נזכר שלא עשה פרוזבול בערב ראש השנה

ט"ז. שאלה: אדם שהגיע בערב ראש השנה לבית הכנסת ונזכר שלא כתב פרוזבול, מה יעשה?

תשובה: הדברים הללו מצויים בעיקר בערים שבשדות, שהציבור שמגיע בליל ראש השנה לבית הכנסת, לא בהכרח הגיע לתפילה בבוקר ולהתרת נדרים וכו', ולא כולם יודעים מה זה "פרוזבול", וכאשר מגיעים לבית הכנסת שואלים אותם אם עשו פרוזבול, ומסבירים להם שאם לא עשו פרוזבול החובות נמחקים.

רב וגבאי שנמצא במקום כזה יכול לזכות את הרבים, וכל זמן שעדיין לא הגיע זמן צאת הכוכבים, אפילו שכבר התחיל זמן בין השמשות, עדיין אפשר לעשות פרוזבול, כיון שזה ספיקא דרבנן (שכן שמיטת כספים בזמן הזה היא דרבנן), ולכן מחשיבים את זמן בין השמשות כיום וניתן לעשות בו עדיין פרוזבול.

כיצד יעשה? אמנם אי אפשר לכתוב, אבל אפשר לבוא לפני שלושה עדים ולומר להם את הנוסח של הפרוזבול. יאמר להם שיהיו עדים שהוא מוסר את כל חובותיו לבית דין של הדיינים פלוני ואלמוני, ועל ידי כך אוכל לגבות את חובי בכל זמן שארצה.

השיעור נמסר ביום ראשון ראש חודש אלול תשפ"ב

לקבלת העלון במייל, וליצירת קשר -

A025606532@gmail.com

עורך העלון: הרב שלמה נחום

ביקורת: הרה"ג רבי יצחק מאזוז

ניתן להאזין לשיעור זה ולשאר שיעורי מורנו הרב שליט"א

בקו "קול התורה" 03-50505550